

1984-ben jelent meg a **Pár-sor 4.**, „szeretet” tematikájú száma, Mario Vargas Llosa **Az ezerarcú ország** című esszéjével. Közel egy évvel korábban levélben kértünk a perui – akkor már világhíres – írótól művet. „Tudjuk – írtuk –, hogy ez a 3000 példányban megjelenő kis kiadvány, amelyet mintegy kézből kézbe adva terjesztünk, nem nagy nyilvánosság az Ön számára, távoli társasjáték csupán, de olyan értelmes és figyelmes szeretet vezet, ami talán megkülönböztető... témaként is ezt ajánlanánk, a szeretetet, amelyről Dante azt írta, hogy napot mozgat és csillagot – a mai civilizációban vajon mire képes?” Műhelyteremtési kísérleteink sorában magánkiadással cseleztük volna ki a cenzúrát, csak hogy a szerző saját költségén készül nyomtatvány is cenzúra-köteles volt – a kézirat minden oldalára engedélyező pecsétet kellett szerezni a Kiadói Főigazgatóságtól. S minthogy magánkiadásban csak a szerző saját írása jelenhetett meg, Vargas Llosa művét idézőjelbe téve, baráti levélként közöltük. De hát az is volt.

Most, a **Hon a hazában** antológia megjelenése előtt különös aktualitása lett a hazaszeretetről szóló műnek, ezért közöljük a máshol azóta sem publikált írást.

LEVENDEL JÚLIA–HORGAS BÉLA

A város, amelyben születtem, Arequipa, Peru déli részén, az Andok egyik völgyében fekszik; klerikális és lázongó szellemével mindig is kítűnt, no meg jogászaival, vulkánjaival, az ege tisztaságával, a rákok ízletességével és regionalizmusával. De az úgynevezett „kőd” miatt is, ami a neurózis múltó formája és gyakran sújtja a helybélieket. Egy szép napon az arequipaiak legszelídebbje se fogadja a köszönést, összeráncolt homlokkal jár órákig, a legképtelenebb ostobaságokat teszi vagy mondja, s egy közönséges nézetkülönbség miatt akár legjobb barátját is fejbe verné. Senki nem furcsálkodik ezen, meg sem sértődik, hisz mindannyian megértik, hogy ezt az embert megülte a „kőd”, és másnap reggelre ismét a szokásos jóindulatú halandó lesz belőle. Bár még születésem évében elvittek a szü-leim Arequipából, és később már sohasem laktam ott, mindig is arequipai-nak éreztem magam, és állítom, hogy a vicceket, amelyek Peru-szerte elterjedtek rólunk, hogy arrogánsak, ellenszenvesek, sőt bolondok vagyunk, csakis az irigység szülhette. Vagy talán nem mi beszéljük a legtisztább spanyolt? Nem nálunk van a Santa Catalina zárda, ez az építészeti csoda, ahol 500 nő is élhetett együtt? Nem nálunk voltak-e a legnagyobb földrengések és Peru történelmének legtöbb forradalma?

Egytől tízéves koromig Cochabambában, Bolíviában éltem, de a városra, ahol ártatlan és boldog voltam, kevésbé emlékszem, meg arra, hogy mit csináltam és kiket ismertem, mint olvasmányaim világára, szereplőire: Sandokánra, Nostradamusra, a Testőrökre, Cagliostro-ra, Tom Saw yerra, Szindbádra. A kalóz- és kalandtörténetek, a rablómesék, a romantikus szerelemről szólók, de még a versek is, amelyeket anyám az éjleliszekrényébe rejtett előlem (s amelyeket értés nélkül, de a tiltott dolgokat megillető varázs miatt olvastam), életem legszebb óráit adták. És mert tűrhetetlen volt, hogy a nekem tetsző könyvek egyszer csak véget értek, néha új fejezeteket költöttem hozzájuk vagy megváltoztattam a végüket. Idegen történetek folytatásából és módosításából lettek első írásaim, voltaképpen így alakult elbeszélői hivatásom is.

Ahogy az idegenbe szakadt családoknál történni szokott, az, hogy külföldön élünk, erősítette patriotizmusunkat. Tízéves koromig biztosra vettem, hogy a világ legszerencsésebb dolga peruinak lenni. Az akkori Peru-képemnek persze sokkal több köze volt az inkákhoz és a konkvisztádorokhoz, mint a valóságos Peruhoz. Perut csak 1946-ban ismertem meg. A család akkor költözött át Cochabambából Piurába, ahová a nagyapámat kinevezték prefektusnak. Szárazföldön utaztunk és megálltunk Arequipában. Emlékszem, milyen meghatott voltam, amikor megérkeztünk szülővárosomba, és Eduardo nagybátyám gyengédségére is; ő bíró volt, agglagény, ugyancsak szentéletű ember. Szolgálójával, Inocenciával élt, mint egy vidéki spanyol lovag, csinosan öltözködött, pedáns volt, ösödreg bútorai, ösödreg fényképei és ösödreg dolgai közt megöregedve. Emlékszem, milyen izgatott lettem, amikor először láttam a tengert Camanában. Sivalkódtam, követelőztem, amíg nagyszüleim végül is engedtek, leálltak az autóval, hogy megmártózhassak a vad és szilaj, partra hullámzó vízben. Tengeri víz-kereszttségem nem volt valami sikeres, mert megcsípett egy rák. De ez az első látásra kialakult szerelem a perui partvidékkel még így is folytatódott. Vannak, akik becsmérlik ezt a háromezer kilométernyi sivatagos partszakaszt, amit alig szabdal fel egy-egy, az Andokból a Csendes-óceánba zúduló folyók mentén képződött völgy. Indián hagyományaink elszánt védelmezői, akik szidalmazzák a hispán örökséget, azzal vádolják a partvidéket, hogy a külföldi szokásokat majmolja, frivol, és azt állítják, nagy szerencsétlenség volt áthelyezni a perui gazdasági és politikai élet központját a hegyekből a partvidékre – Cuzcóból Limába –, mert végül ez lett a fojtogató centralizmus forrása, amely Perut egy pókhhoz tette hasonlatossá: olyan ország, amelynek hatalmas feje van, a főváros, de végtagjai angolkórosak. Egy történész Limát és a partvidéket „anti-Peru-nak” nevezte. Nekem, mint arequipainak, azaz „hegyvidékinek”, ebben a vitában természetesen az Andok mellett kellene állást foglalnom, a tengerparti sivatagokkal szemben. S mégis, ha döntenem kellene a partvidék, az Andok vagy az amazóniai dzsungel között – ez a három földrajzi egység szeli át Perut –, valószínűleg a homok és a tengeri hullámok mellett maradnék.

A partvidék az inka birodalom perifériája volt, a civilizációé, amely Cuzcóból sugárzott szét. Nem ez volt az egyetlen prehiszpan perui kultúra, de kétségtelenül a legnagyobb hatású. Kiterjedt egész Perura, Bolíviára és Ecuadorra, Chile, Kolumbia és Argentína területének egy részére. Rövid másfél évszázados léte alatt az inkák több tucat népet hódítottak meg, utakat, öntözőrendszereket, erődöket, fellegvárakat építettek, és olyan közigazgatási rendszert hoztak létre, amely lehetővé tette, hogy elegendő mennyiséget termeljenek, hogy minden perui jóllakhasson. Ezt egyetlen későbbi rezsim sem tudta elérni. Ennek ellenére sohasem rokonszenveztem az inkákkal. Bár műemlékeik, mint a Machu Picchu vagy a Sacsahuamán, lenyűgöznek, mindig is úgy véltem, a perui szomorúság – amely jellegzetes vonásunk – talán az inkákra vezethető vissza: túlszabályozott és bürokratikus társadalom volt, hangyaemberekkel, ahol a mindenható elnyomó gépezet megölte a személyiséget.

Hogy a leigázott népeket kordában tartásuk, az inkák agyafúrt ravaszságokhoz folyamodtak: kiszajátították isteneiket és a maguk arisztokráciájába emelték törzsfőnökeiket. Vagy ott volt a „mitimae”, vagyis a lakosság összekeverése úgy, hogy egyes népeket kiszakítottak az otthonaikból és más, távoli tájakra telepítettek. A ránk maradt legrégebbi kecsua költemények elégiák, amelyekben ezek a megrendült emberek elvesztett hazájukat siratják. Öt évszázaddal ezelőtt az inkák már a jelen politikai szükségleteinek megfelelően manipulálták a múltat. Minden cuzcói császár az amauták, a bölcsek hadával lépett trónra, akiknek feladata a történelem kiigazítása volt, s hogy bizonyítsák, a történelmi csúcspont a mindenkori uralkodó inka idejére tehető; attól kezdve nekik tulajdonítottak minden, az elődeik által véghezvitt hódítást és hőstettet is. Az eredmény az lett, hogy most már képtelenség kibogozni ezt a borgjai módon összekuszált történelmet.

Az inkáknak kidolgozott mnemotechnikai rendszerük volt számok, mennyiségek rögzítésére a kipu (zsinórírás) révén, de nem ismerték a betűvetést, és számomra mindig is meggyőzőnek tűnt a nézet, hogy nem is akarták ismerni, mert ebben a társadalomban veszélyes volt. Az inkák művészete szigorú és rideg, hiányzik belőle a fantázia és a mesterségbeli tudás, ami a többi preinka kultúrában, a Nazcában és Paracasban még megvolt, s amelyből hihetetlen finomságú tollidiszek, bonyolult rajzolatú szöttek maradtak fenn, máig őrizve színüket és varázsukat.

Az inkákat követően a peruiaknak újabb elnyomó gépezet, a spanyol uralom alatt kellett szynlődniük. A hódítók hozták Peruba a nyelvet és vallást, amit ma a peruiak többsége beszél, illetve hisz. De a gyarmati korszak kritikátlan dicsőítése éppoly csalóka, mint az inkák eszményítése. Mert a gyarmati korszak – bár Perut az alkirályság élére helyezte és területe sok mai köztársaságot felölelt, Limából pedig olyan fővárost csinált, amelyet pompás udvartartás, jelentős tudományos élet és fényes szertartások ragyogtak be – a vallási elvakultságot, az inkvizíciót és azt a cenzúrát jelen-tette, amely egy egész műfajt – a regényt – betiltott, megtestesítője volt a vallástalanok és eretnekek üldözésének, ami sok esetben egyszerűen azokat sújtotta, akik gondolkodni mertek. A gyarmati korszak az indiánok és négek kizsákmányolását jelentette, a gazdasági kasztok létrejöttét, amelyek a mai napig léteznek, és Perut a hatalmas egyenlőtlenségek országává teszik. A függetlenség olyan politikai jelenség volt, amely alig változtatta meg ezt a modern élet minden kiváltságát élvező kisebbségre és a tudatlanságban, szegénységben élő többségre oszló társadalmat. Az inka birodalom, a gyarmati korszak és a Köztársaság feljegyzésre méltó eseményei nem tudják velem elfeledtetni, hogy az eddigi uralkodó rendszerek egyike sem volt képes legalább elviselhető mértékre csökkenteni a peruiakat megosztó társadalmi különbségeket – a stigmát nem lehet sem műemlékekkel, sem harci hőstettekkel, sem udvari ragyogással ellensúlyozni.

Persze, amikor visszatértem Bolíviából, semmit sem tudtam ezekről a dolgokról. Családomnak biblikus szokásai voltak: a nagyszülők után nagybácsik és nagynénik, unokatestvérek – a teljes családja átköltözött. Így érkezünk meg Piurába. Ez a futóhomokkal körülvett város volt első perui tapasztalataim színhelye. A szaléziánusok iskolájában a társaim kigúnyoltak „hegylakó” beszédemért – erősen ejtettem az r-t és az sz-t –, és azért is, mert azt hittem, a kisbabákat a gölya hozza Párizsból. Ők aztán elmagyarázták, hogy a dolog kevésbé légiésen történik.

A két év, amit ezen a vidéken töltöttem, számtalan emléket hagyott bennem: az ottani emberek kifelé fordulók, felszínesek, viccelődők, melegsívűek. Piurában akkoriban nagyon jó kukoricapálinkát lehetett inni, és a helyi táncot, a tondérót, bájjal lejtették; a mesztecák és fehérek kapcsolata kevésbé volt feszült, mint egyebütt; a közvetlenség és a piuraiak zajos vidámsága csökkentette a társadalmi távolságokat. A szerelmesek szerenádokat adtak a kedves erkélye alatt, s ha a vőlegény ellenállásba ütközött, elrabolta a menyasszonyt; pár napra egy birtokra vitte, hogy később aztán boldog végkifejlettel, a kibékült családok részvételével, teljes pompában tartásuk meg vallásos esküvőjüket a katedrálisban. A leányrablást előre bejelentették és megünnepelték, akár a folyó áradását, amely az év néhány hónapjára életet hozott a gyapottermelő birtokokra.

Piura nagy település volt, telis-tele a képzeletet lánggra gyújtó eseményekkel. Ott volt a Mangacheria nádfedeles vályogviskóival, ahol a legjobb kukoricapálinka-kimérések találhatók, a folyó és a csatorna között pedig ott volt a Keselyűnegyed.

A két városnegyed gyűlölte egymást, néha nyílt ütközetekre került sor a „mangachék” és a keselyűnegyedbeliek között. És ott volt a „zöld palota” is, a város nyilvánosháza, ott állt a homoktenger közepén, esténként nyugtalanító fény és zaj szűrődött ki belőle, izgató árnyak surrantak benne. Mennyit zúgolódtak ellene a szaléziánus atyák – de engem riasztott is, le is nyűgözött, s órákat töltöttem azzal, hogy beszéltem róla, hogy leleskedtem és fantáziáltam arról, ami odabenn történhetett. Ez a szegényes faviskó, ahol egy mangacheriai zenekar játszott, s ahová a piuraiak éppúgy tértek be enni, zenét hallgatni és üzletet kötni, mint szeretkezni –

a párok a szabadban, a csillagos ég alatt, a langyos homokban ölelkeztek – gyerekkorom egyik legmegragadóbb emléke. Ebből született *A Zöld Palota*, az a regény, amelyben a piuraiak életében és képzeletében a nyilvánosság felállítására miatti változások, valamint egy Amazóniában kalandot kereső csoport hőstetteinek és viszontagságainak leírásával megpróbáltam egyetlen történetbe ötvözni Peru két vidékét – a sivatagot és a dzsungelt –, amelyek éppoly távoliak, mint amennyire különbözőek. A piurai emlékek ösztönöztek első kötetem (*A főnökök*) történeteinek megírására is. Mikor ez az elbeszélés-gyűjtemény megjelent, néhány kritikus a latin-amerikai túlhajtott férfiúi önhittség röntgenleletét látta benne. Nem tudom, így van-e, de azt tudom, hogy a korombeli peruiak a gyengéd erőszak – vagy erőszakos gyengédség – közepette nőttek fel, amit első elbeszéléseimben megpróbáltam újjáalkotni.

Akkor ismertem meg Limát, amikor kezdtem kinőni a gyerekkorból, és az első pillanattól utáltam ezt a várost, mert eléggé szerencsétlen voltam ott. A szüleim különváltak és tíz év múlva újra összeketültek. Apámmal élni annyi volt, mint elválni nagyszüleimtől, nagybátyáimtól, nénéimtől, és alávetni magam egy rendkívül szigorú és számomra ismeretlen embernek. Első limai emlékeim ehhez a nehéz tapasztalathoz társulnak. Magdalénában laktunk, egy jellegzetes középosztálybeli negyedben. De a hétvégeket, ha jó jegyeket kaptam, jutalomként az egyik nagybátyámnál tölthettem Mirafloresben, ebben a tenger mellett fekvő, virágzó városrészben. Ott ismertem meg a korombeli fiúkból és lányokból álló csoportot, akikkel megosztottam a kamaszkor rítusait. Erre mondták akkoriban, hogy kompániánk van. A családdal párhuzamosan az utca is otthonunk volt, ahol futballoztunk, titokban dohányoztunk, megtanultunk mambózní és szerelmet vallani a lányoknak. Az utánunk jövő nemzedékekhez képest arkangyalok voltunk. A mai fiatal limaiak akkor szeretkeznek először, mikor első áldozók, és akkor szívnak először marihuánát, amikor még mutál a hangjuk. Mi azt sem tudtuk, hogy létezik kábítószer. Csibészkedéseink kimerültek abban, hogy tiltott filmekre surrantunk be, amikor az egyházi cenzúra „kisasszonyok számára alkalmatlan”-nak ítélte, vagy a sarki boltban megittunk egy „kapitányt” – vermut és szőlőpálinka mérges keverékét –, mielőtt elmentünk volna szombatonként a bálba, ahol sohasem szolgáltak fel szeszes italt. Emlékszem egyik komoly vitánkra a negyedbeli fiúkkal – talán 14 vagy 15 évesek lehettünk – arról, mi a legalkalmasabb módszer, hogy szerelmesünket megcsókoljuk a vasárnap reggelén. Amit Giacomo Casanova sovíniszta módon „olasz stílus”-nak nevez – a nyelvcsókot – mint halálos bűnt, egyöntetűen elutasítottuk.

Az akkori Lima – a negyvenes évek végén – még kicsi, biztonságos, nyugodt és hazug város volt. Merev elkülönültségben éltünk. A gazdagok és jól szituáltak Orrantiában és San Isidróban, a magasabb jövedelmű középosztály Mirafloresben, a kisebb jövedelműek Magdalénában, San Miguelben és Barrancóban, a szegények Victoriában, Lincében, Bajo el Puentében és Porvenirben. Mi, a kiváltságos osztályba tartozó sihederek, a szegényeket szinte nem is láttuk, létezésüket még csak észre sem vettük: ők ott éltek a saját városrészükből, a veszélyes és félreeső helyeken, ahol, úgy tűnt, a bűncselekmények is történnek. Egy magunkfajta fiú, ha nem hagyta el Limát, akár haláláig is abban az illúzióban ringathatta magát, hogy egy spanyol ajkú országban él, fehérek és meszticek között, mit sem tudva több millió indiánról – a lakosság egyharmadáról –, akik kecsuául beszélnek, és egészen más életformában élnek.

Nekem sikerült ezt a korlátot kissé átszakítanom. Ma ez szerencsének tűnik, de akkoriban, 1950-ben, valóságos dráma volt. Apám megtudta, hogy verseket írok, és aggódott a jövőmért – egy költő sorsa az éhhalál –, valamint „férfiasságomért” (az a hiedelem ugyanis, hogy a költők mindnyájan kissé homokosok, még ma is elég széles körben tartja magát), és hogy megóvjon ezektől a veszélyektől, úgy gondolta, a legtekélyesebb ellenszer lesz, ha beiratkoztak a Leoncio Prado Katonai Kollégiumba. Két évig laktam ebben az internátusban. A Leoncio Prado a perui társadalom mikrokozmosza volt. Beiratkoztak a felsőbb rétegekhez tartozó gyerekek, akiket az apjuk úgy küldött oda, mint egy javítóintézetbe; voltak ott középosztálybeli gyerekek, akik katonai pályára akartak lépni, de voltak az alacsonyabb néposztályból való fiatalok is, mivel az ösztöndíjrendszer megnyitotta a kollégium kapuit a legszegényebb családok gyerekei számára is. Peru azon ritka intézményei közé tartozott, ahol együtt éltek gazdagok, szegények és középjövedelműek; fehérek, meszticek, indiánok, néger és kínaiak; limaiak és vidékiek. A bezártság és a katonai fegyelem éppen olyan elviselhetetlennek tűnt számomra, mint a brutalitás és kötekedés légköre. Mégis, azt hiszem, ezalatt a két év alatt ismertem meg a perui társadalmat, a feszültségeket, ellentéteket és előítéleteket, visszaéléseket és haragokat, amelyeknek létezéséről egy mirafloresi gyereknek sejtelme sem lehetett. És hálás vagyok a Leoncio Pradónak azért is, mert ott szereztem a tapasztalatokat, amelyek első regényem nyersanyagát alkotják. *A város és a kutyák* sok kitalált dologgal ugyan, de ennek a perui mikrokozmosznak az életét idézi. A könyvnek feltűnő fogadtatása volt. Szertartásosan ezer példányt égettek el a Kollégium udvarán, és néhány tábornok igen keményen támadta. Egyikük azt állította, hogy a könyvet egy „degenerált elméjű” szerző írta, másikuk kicsit élénkebb fantáziája szerint a regényt Ecuador pénzelte, hogy lejárassa vele a Perui Hadsereget. A könyvnek sikere volt, de bennem mindig is megmaradt a kétely, hogy érdemeiért-e vagy a botrány miatt.

Az utóbbi húsz évben a hegyvidékiek milliói vándoroltak Limába, és letelepedtek a szegénynegyedekben, amiket eufemisztikusan új településeknek hívnak, s a régi kerületeket veszik körül. A mai limai középosztály gyermekei, velünk ellentétben, felfedezik az ország valóságát, mindössze azzal, hogy kinyitják házuk ablakait. Ma már mindenfelé ott vannak a szegények: vándorkereskedők, csavargók, koldusok, útonálló. Őt és fél vagy hatmilliónyi lakosával s hatalmas gondjaival, mint a szemét, az akadozó közlekedés, a lakáshiány, a bűnözés, Lima elvesztette gyarmatkori negyedének, zsalugáteres balkonjainak báját, nyugalma, zajos és ázott karneváljainak szépségét. De most ténylegesen Peru fővárosa, mert az ország mindenféle embere és gondja megtalálható falai között.

Azt mondják, a gyűlölet elvegyül a szerelemmel, és lehet is benne valami, hiszen én is szidalmazom Limát, pedig sok minden megvan ebben a városban. Finom ködje például, ez a gépszerű páratömeg, ami májustól novemberrig elborítja, és annyira megkapta Melville-t is, amikor erre járt, hogy a *Moby Dick*-ben Limát az „elképzeltető legszomorúbb és legfurcsább városnak” nevezte, mert „fehér

fátyolba öltözött”, ami „a szorongás borzalmait csak növeli”. Szeretem ezt a szemerkélő, szinte láthatatlan esőt; mintha póklábcskák érintenék az arcom, és minden mindig nedves tőle; az emberek télen kissé békának érezhetik magukat. Szeretem a város hidegvízű, nagyhullámú strandjait, ahol remekül lehet szörfözni. És szeretem öreg stadionját is, ahova kijárok a futballmérkőzésekre az Egyetemi Sportklubnak drukkolni. De tudom, hogy ezek nagyon is személyes gyengék, és hazám szépségei nem itt, hanem az ország belsejében, sivatagjaiban, az Andokban vagy a dzsungelben találhatók.

Egy perui szürrealista, César Moro, egyik költeményét agresszíven így kezdte: „Limában, a Borzalmasban”. Évekkel később egy másik író, Sebastiána Salazar Bondy, átvette ezt a sértő megjegyzést, és ezzel a címmel írt tanulmányt, hogy lerombolja Lima mítoszát, a mesékben, legendákban és a kreol zene szövegeiben élő város eszményképét, és bemutassa, hogy a mórnak és andalúznak vélt várostól, amelynek finom művű zsalugátereinek mögött lefátyolozott arcú, rejtélyes és ördögi szépségű lányok vitték kísértésbe a rizsporos parókás lovagokat, mennyire különbözik a valóságos Lima, amely nehéz sorsú, koszos és elkeseredett. Az egész perui irodalmat két irányzatra lehetne osztani: a Limát istenítőkre és a becsmérlőkre. Az igazi város feltehetően nem olyan szép, mint egyesek mondják, de nem is olyan borzalmas, mint a többiek állítják.

Bár a város egésze jellegtelen, néhány tér, kolostor, templom varázslatos, és az Acho, a bikaviadalok arénája, valóságos műemkek. A gyarmati idők óta kedvelt a bikaviadal, és a limai szurkoló annyira szakértő, akár a mexikói vagy a madridi. Én is azokhoz a rajongókhoz tartozom, akik igyekeznek egyetlen viadalt sem elszalasztani az októberi vásárkor. Ezt a szenvedélyt Juan bácsikám ültette belém, aki anyai ágon egyike számbavehetetlen rokonaimnak. Az apja még Juan Belmonte, a híres torreador barátja volt, tőle kapta ajándékba a selyem díszruhát, amelyben Limában fellépett. Ezt a ruhát Juan bácsi házában ereklyeként őrizték, és nekünk gyerekeknek csak nagy alkalmakkor, családi ünnepeken mutatták meg.

Amennyire limaiak a bikaviadalok, éppannyira azok a katonai diktatúrák. Nemzedékeim tagjai többet éltek erőszakos kormányok alatt, mint de-mokráciában. Az első diktatúra, amit a saját bőrömmön tapasztaltam, Manuel Apolinario Odríáé volt 1948 és 1956 között, felnőtté válásunk éveiben. Odría tábornok egy arequipai ügyvéd, José Luis Bustamante y Rivero hatalmát döntötte meg, aki nagyapám unokatestvére volt. Ismertem őt, mert amikor Cochabambában éltünk, egy ideig a nagyszüleimnél lakott, és emlékszem, milyen választékosan beszélt – tátott szájjal hallgattuk –, és zsebpénzt csúsztatott mindig a markomba, mielőtt elment hazulról. Bustamante volt annak a demokratikus Frontnak a jelöltje a 45-ös választásokon, amely szövetségben a Victor Raúl Haya de la Torre vezette Aprista Párttal, többségben volt. A balközépen álló apristákat minden diktatúra erősen elnyomta. Bustamante, aki független volt, azért lett az APRA jelöltje, mert ez a párt nem állíthatott saját jelöltet. Alighogy megválasztották – nagy többséggel –, az APRA úgy viselkedett, mintha Bustamante a saját bábfigurája lenne. Ugyanakkor a műveletlen és maradi jobboldal is vad ellenségeskedést szított, mert a legfőbb kártevő, az APRA eszközének tartotta. Bustamante őrizte függetlenségét, ellenállt mind a jobbról, mind a balról jövő nyomásnak, és a szólásszabadságot, a szakszervezeti mozgalmat és a politikai pártokat tiszteletben tartva kormányzott. Ez mindössze három évig tartott – utcai zavargások, politikai büntettek és lázongások közepette –, amíg Odría puccsa meg nem döntötte rendszerét. A tisztelet, amit gyerekkorom óta éreztem a csokornyakkendő, Chaplin-járású ember iránt, még ma is tart, mivel Bustamantéról el lehet mondani, ami ritkaság hazám kormányzóinak életében: szegényebb volt, mikor megvált a hatalomtól, mint kormányzata kezdetén, türelmes volt ellenfeleivel és szigorú a követőivel, hogy senki se vádolhassa részrehajással; és betartotta a törvényt politikai öngyilkosságának legvégső határáig.

Odría tábornokkal ismét a barbárság honosodott meg Peruban. Bár Odría meggyilkolt, bebörtönzött és deportált sok peruit, nyolcéves uralma kevésbé volt vérengző, mint a többi, korabeli dél-amerikai diktatúra. Viszont – kompenzálásképpen – romlottabb, züllöttebb volt. Nemcsak azért, mert a rendszer vezető beosztású emberei teletömtek a zsebüket, inkább – és ez még súlyosabb – mert a hazugságok, szinekúrák, zsarolások, feljelentések és más visszaélések intézményes méreteket öltöttek és megmérgezték az ország teljes életét.

Ekkortájt (1953-ban) kerültem a San Marcos Egyetemre, hogy jogot és bölcsészetet tanuljak. A családom azt remélte, a Katolikus Egyetemre iratkozom be, ahová az ún. „jobb családok” gyerekei jártak. De én 14 és 15 éves korom között elvesztettem a hitemet és nem akartam „úrifiú” lenni. A középiskola utolsó évében fölfedeztem a társadalmi gondokat, olyan romantikus módon, mint egy gyerek, aki az előítéleteket és társadal-mi igazságtalanságokat meglátva azonosulni akar a szegényekkel, s forradalmat próbál kibombantani, hogy elhozza az igazságot Peruba. A San Marcosnak – ennek a világi és állami egyetemnek – nonkonformista hagyománya volt, és ez legalább annyira vonzott, mint a tanulmányi lehetőség.

A diktatúra persze szétzilálta az egyetemet. Több tanár is száműzetés-ben volt, és az előző, 1952-es évben, az egyik nagy „begyűjtés” során több tucat diákot börtönbe vetettek vagy száműztek. A hatalom sok rendőrt is beíratott közénk, a tanteremben bizalmatlanság uralkodott. A pártokat törvényen kívül helyezték, az apristák meg a kommunisták – akkoriban nagy vetélytársak voltak – illegálisban dolgoztak.

A San Marcoson hamarosan tagja lettem a „Cahuide”-nek – ezen a néven próbált újjáéledni a diktatúra által igencsak megtépázott kommunista párt. Tagságunk meglehetősen ártalmatlannak bizonyult. Titkos összejöveteleken, kis csoportokban marxizmust tanultunk, röpcédulákat nyomtunk, viszálykodtunk az apristákkal, konspiráltunk, hogy az egyetem támogassa a munkásharcokat –

hőstettünk abban állt, hogy a San Marcoson szolidaritási sztrájkot sikerült szerveznünk a villamosvasút dolgozóinak támogatására és hogy az egyetemi szervek valamennyi kulcspozíciójába a mi tagjainkat válasszák meg. A sztálinizmus abszolút uralmának korszaka volt ez, irodalomban a párt hivatalos esztétikája a szocialista realizmus lett. Azt hiszem, először ez ábrándított ki a Cahuidéből. A dialektikus és történelmi materializmushoz eljutottam, ha fenntartásokkal is, ezeket jórészt az általam nagyon tisztelt Sartre ellenhatásának köszönhetem –, de sose voltam képes elfogadni a szocialista realizmus aberrált követelményeit, amelyek eltüntették a rejtélyeket, és az írói munkát propagandisztikus tornagyakorlattá változtatták. Végeérhetetlen vitáink voltak, és amikor ezek egyikén azt mondtam, Nyikolaj Osztrovszkij *Az acélt megedzik*-je érzéseket tompító regény, és megvédtem a dekadens Andre Gide *Földi táplálékok*-ját, egyik elvtársam „aljaembernek” nevezett. Bizonyos értelemben az is voltam, mivel növekvő falánksággal és csodálattal olvastam egy sor író, akit a kor marxistái „a nyugati kultúra sírásóinak” tekintettek: Henry Millert, Joyce-ot, Hemingwayt, Proustot, Malraux-t, Céline-t, Borgest. De mindenekelőtt Faulkner. Egyetemi éveimből talán nem is az lett maradandó, amit a tanteremben tanultam, hanem amit a Yoknapatawpha-elbeszélésekből és regényekből kaptam. Emlékszem az elragadtatásra, amit a *Megszületik augusztusban*, *A vad pálmák*, *a Míg fekszem kiterítve*, *A hang és a téboly* olvasása közben – papírral és ceruzával a kezemben – éreztem: ezekből tanultam meg, hogy egy történet az árnyalatoknak és rezdüléseknek, a szövegértelmezési és gondolati tartalmaknak milyen végtelenül összetett gazdagságát adhatja. És azt is, hogy a jó elbeszélőnek egy bűvész ügyességével kell rendelkeznie. Ifjúkorom irodalmi mintái, mint Sartre is, akit ma már olvasni sem tudok, elhalványodtak. De Faulkner továbbra is kedvenc olvasmányom maradt, és valahányszor újraolvasom, meggyőződom, hogy műve a nagy klasszikusokkal összehasonlítható írói „summa”. Az ötvenes években mi, latin-amerikaiak és észak-amerikaiakat olvastunk, a saját íróinkat alig. Ez megváltozott azóta: a nagyvilággal egy időben Latin-Amerika olvasói felfedezték saját regényíróikat.

Életem egyik lényeges eseménye volt ezekben az években, hogy megismerkedtem a diktatúra állambiztonsági főnökével, azzal az emberrel, akit Odría után a legjobban gyűlöltek. Akkortájt a San Marcoson az Egyetemi Szövetség küldöttje voltam. Rengeteg San Marcos-i ült a börtönökben, és megtudtuk, hogy a cellákban a földön alszanak matrac és pokróc nélkül. Gyűjtést szerveztünk, takarókat vásároltunk, de amikor el akartuk juttatni a fegyházba – aminek helyén most a Sheraton Hotel áll, s némelyik szobájában, úgy mondják, az egykori tömlőc megkínzott lelkei kísértének –, azzal utasították el, hogy csak Don Alejandro Esparza Zañartu adhat rá engedélyt. A Szövetségben úgy döntöttünk, hogy öten kérnek tőle audienciát, én egyike voltam az ötnek.

Nagyon elevenen él bennem, mit éreztem, amikor az Itália téren, belügyminisztériumi hivatalában közelről láthattam a rettegett urat. Ötven év körüli, apró, pergamenarcú, érdektelen ember volt, s úgy nézett ránk, mintha víz alól figyelne és egyáltalán nem is hallgatna bennünket. Hagyta, hogy beszéljünk – mi reszkettünk közben –, amikor befejeztük mondókánkat, tovább nézett, szó nélkül, mintha gúnyt űzne zavarunkból. Aztán kihúzta íróasztala egyik fiókját és kivette belőle a „Cahuide” néhány illegálisan stencilezett példányát, amelyben természetesen támadtuk őt. „Tudom jól, hogy melyik cikket ki írta, tudom, hol gyűlnek össze, hol sokszorosítják a lapot, és tudom, hogy csoportjaik miben mesterkednek”. És valóban úgy tűnt, hogy mindentudó. De ugyanakkor kétségbeejtő volt szárnalmas középszerúségében. Nyelvtani hibákkal beszélt, intellektuális gyatrasága leplezetlenül megmutatkozott. Amint néztem ott a Belügyminisztériumban, először futott át rajtam tizenöt évvel későbbi regényem ötlete: *a Négy óra a Catedralban*. Könyvemben meg akartam írni, hogy egy Odría-féle nyolcéves diktatúra hogyan hat az emberek hétköznapi életére, tanulására, munkájára, szerelmeire, álmaira, törekvéseire. Soká tartott, míg megtaláltam a szereplők és epizódok sokaságának vezérfonalát: véletlenül összebarátkozik és elcseveg egy volt testőr, a diktatúra egyik pribékje és egy újságíró, a rezsimmel felkapaszkodott üzletember fia. Amikor a regény megjelent, az egykori állambiztonsági főnök, aki visszavonult a politikai élettől és a filantrópiának szentelte magát, megjegyezte: „Ha Vargas Llosa meglátogat, én sokkal érdekesebb dolgokat is mesélhettem volna neki”.

Ahogy a Leoncio Prado Katonai Kollégium hazám megismeréséhez járult hozzá, az újságírás is mint szakma, számtalan lehetőséget nyitott különböző környezetek, társadalmi osztályok, helyszínek és tevékenységek megismerésére. Tizenöt éves koromban kezdtem újságíróként dolgozni, a középiskola 4. éve utáni nyári szünetben; a *Krónika* című lapnál előbb a helyi, később a rendőrségi híreket szerkesztettem. Lenyűgöző volt végigjárni éjszaka a kapitányságokat, hogy megtudjam, milyen büntettek, rablások, betörések, balesetek történtek, és hol tart a nyomozás a látványosabb ügyekben, mint például az „éjjeli pillangó” esetében, amikor egy prostituáltat késszúrásokkal megöltek Porvenirben. Végigjártam ezért Lima jó néhány nyilvánosházát, ócska szórakozóhelyeit, a stricik és buzik lebujaikat. Akkoriban az újságírás és az alvilág, vagy legalábbis a rossz hírű bohémosság között elmosódtak a határok. A munka végeztével szinte kötelező szertartás volt, hogy a kollégákkal elmenjünk valamelyik gyászos kávézóba „eltemetkezni” – itt rendszerint kínaiak szolgáltak fel, a padlót fűrészpor fedte, hogy felfogja a részegek hányadékát –, aztán valamelyik bordélyházba tértünk be, ahol a rendőrségi tudósítokat, a botránytól félve, különleges elbánásban részesítették.

Az egyetem utolsó éveiben a Panamericana rádióknak dolgoztam, a hírszerkesztőségben. Alkalmam nyílt, hogy közelről és belülről megismerjem a rádiószínház világát, ezt a lenyűgöző univerzumot, tele érzelgősséggel és rémtettekkel, csodás véletlenekkel és végtelen közönségességgel. A darabok a 19. századi tárcaregény modern változatának tűntek, akkora hallgatóságuk volt, hogy egyes állítások szerint a járókelők bárhol végigmentek Lima utcáin, hallgathatták Félix B. Cagnet *A jog, hogy megszülessünk* című rádiójátékának folytatásait, mert nem volt egyetlen lakás sem, ahol ne szólt volna a rádió. Ez a pezsgő és színes világ sugallta a *Julia néni és a tollnok* című regényem témáját. Látszólag a rádiószínház és a melodráma regénye, de mélyében talán olyan dolog rejlik, ami mindig nagyon vonzott, aminek életem döntő részét szenteltem, és mégsem sikerült megértenem: miért írok, mit jelent írni. Gyerekkorom óta kísért, hogy történetet alakítsam mindazt, amit átélek, olyannyira, hogy néha már az a benyomásom, hogy minden, amit teszek és tesznek velem – az egész élet – nem más, mint ürügy a történetgyártásra. Mi van emögött a szünni nem akaró, a valóságot mesévé alakító kényszer mögött? A szándék, hogy megmentsem kedves élményeimet a pusztító időtől? A vágy, hogy átalakításukkal bizonyos fájdalmas és rettenetes tetteket kivonjak a bűn hatalma alól? Vagy csak játék, megrészesgülés a szavaktól,

fantázia? Minél többet írok, annál nehezebb választ találnom.

1957-ben fejeztem be az egyetemet. A következő évben benyújtottam a diplomamunkámat, és ösztöndíjat kaptam Madridba, hogy ott szerezzem meg a doktori címet. Elmenni Európába, valahogy Párizsig eljutni – ez olyan álom volt, amit azóta dédelgettem, mióta Alexandre Dumas-t, Vernét, Victor Hugót olvastam. Boldogan csomagoltam, amikor a véletlen más utazási lehetőséget kínált: Amazóniába mehettem. Egy mexikói antropológus, Juan Comas, végig akarta járni a Marañon felső folyásának vidékét, ahol az aguaruna és a huambisa törzsek élnek, és egyik barátnőmnek köszönhetően egy üresen maradt helyet foglaltam el az expedícióban.

A Felső-Marañonon töltött hetek, mialatt törzseket, tanyákat és falvakat látogattunk, hazám újabb dimenzióját tárták fel előttem. (Peru, mint látható, ezerarcú ország.) Mikor Limából átmentünk Chicaisba vagy Urakusába, olyan volt, mintha a 20. századból a kőkorszakba ugrottunk volna vissza. Félmeztelen, a végletekig elmaradott és könyörtelenül kizsákmányolt hazámfiával találkoztam. De a kizsákmányolók is szegény, mezítláb, félalfabéta kalmárok voltak, akik kaucsukkal meg bőrökkel kereskedtek – ezt a törzsektől neveléses áron vásárolták –, és brutálisan megtorolták az indiánok mindenféle kísérletét, hogy gyámságuk alól kikerüljenek. Amikor az urakusai településre érkezünk, egy Jum nevű törzsfőnök fogadott bennünket; borzasztó volt látni és hallgatni, mert csak nemrég kínozták meg szörnyűségesen, amiért szövetséget próbált létrehozni. A Felső-Marañon vidékén, az eldugott falvakban döbbsentem rá és szinte kézzelfoghatóan tapasztaltam, milyen erőszakoskodásig fajulhat hazámban a létért való küzdelem.

De Amazónia nemcsak a szenvedés, visszaélés és a különböző felfogású és történelmi korszakbeli peruiak súrlódásokkal teli együttélésének színhelye volt. Csodálatos termékenység és erő is rejtett ebben a világban, ahol a városi ember megismerhette a még szűz, ki nem fosztott természetet, a hatalmas folyók és az őserdők fenséges látványát, az állatokat, amelyek mintha legendákból keltek volna életre, férfiak és nők vakmerő, szabad életét, amely gyerekkorom boldogságot adó kalandregényeinek hőseit idézte. Azt hiszem, sosem tettem termékenyebb utazást, mint ezt, 1958 közepén. Sok olyasmit láttam, hallottam, cselekedtem, ami később történetté érlelődött.

Ezen az úton éreztem meg először, amit Isaiah Berlin „ellentmondó igazságok”-nak nevez. Santa Maria de Nievába, ebbe a kis helységbe, a negyvenes évek közepén egy misszió települt. Az apácák iskolát nyitottak a törzsbeli kislányok számára. De mivel nem jöttek önszántukból, a csendőrséggel hozták be őket. Voltak kislányok, akik a zárda falai között elveszítettek minden kapcsolatot a családjukkal, és később nem tudták folytatni azt az életet, amelyből egyszer kiszakították őket. Mi történt velük? A „civilizáció” képviselőire – mérnökökre, katonákra, kereskedőkre – bízták őket, akik Santa Maria de Nievában járván cselédet választottak közülük. És a megrendítő az volt, hogy a misszionárius apácák semmit sem vettek észre tettük következményeiből, sőt, hogy mindezt megvalósítsák, igazi hőstetteket vittek végbe. Nagyon nehéz körülmények között éltek, az áradások hónapjaiban szinte teljes elszigeteltségben. Hogy a világ legjobb szándékával és határtalan önfeláldozással ekkora kárt lehet okozni: ez kitörölhetetlen lecke maradt számomra. Tanulásként szűrtem le, mennyire elmosódó az a vonal, amely szétválasztja a jót a rossztól, s hogy mekkora óvatosságra van szükség, amikor az emberi tetteket megítéljük vagy amikor a társadalmi problémákat szeretnénk úgy megoldani, hogy az eredmények ne legyenek ártalmasabbak, mint az eredendő baj.

Elindultam Európába, és egészen 1974-ig nem éltem tartósan hazámban. Huszonkét éves voltam, amikor elutaztam, harmincnolc múltam, amikor visszamentem; közben nagyon sok minden történt, sok vonatkozásban én is megváltoztam emberként tértem haza. De ami a hazámhoz fűződő kapcsolatomat illeti, azt hiszem, ugyanolyan, mint kamaszkoromban. Ezt a kapcsolatot inkább metaforákkal, mint fogalmakkal lehet megragadni. Peru számomra egyfajta gyógyíthatatlan betegség, a hozzá fűződő kapcsolatom heves, nyers, és tele van azzal az erőszakossággal, ami minden szenvedélyt jellemez. A regényíró Juan Carlos Onetti mondta egyszer, hogy bennünket, írókat az különböztet meg, hogy míg én házasságban élek az irodalommal, ő házasságon kívüli kapcsolatban áll vele. Nos, nekem az a benyomásom, hogy az én kapcsolatom Peruval inkább házasságon kívüli, mint házastársi, azaz gyanakvással, szenvedéllyel és vad indulattal átítatott. Következésképpen küzdök a „nacionalizmus” minden formája ellen, amelyet az emberiség egyik súlyos fogyatékoságának tartok, és amely a legrosszabb jelenségek becsempészésére alibiül szolgál. De tény, hogy hazám dolgai jobban elkésérítenek vagy lelkesítenek, és ami benne történik vagy éppen nem történik, bensőmben érint, elkerülhetetlenül közöm van hozzá. Lehet, ha valamiféle mérleget vonnék, kitérnie: írás közben inkább Peru fogyatékoságait tartom szem előtt. Az is kiderülne, hogy néha az igazságtalanságig szigorú kritikusa vagyok mindannak, ami sújtja. Mégis úgy hiszem, a kritikámban mélységes szolidaritás rejlik. Ha megesset is velem, hogy gyűlöltem Perut, ezt a gyűlöletet – mint Cézár Vallejo egyik verssora mondja – mindenkor áthatja a gyöngédség.

SÓS ÉVA és HARASZTI ZSUZSA fordítása